

Dariusz Wojakowski

*PROJEKTOWANIE LOKALNOŚCI
– NA PRZYKŁADZIE PILZNA I ZAGÓRZA
NA PODKARPACIU*

Wprowadzenie

Ogólnym celem artykułu jest ukazanie pewnych procesów kulturowych, przebiegających w lokalnych społecznościach w warunkach dynamicznej i ekspansywnej współczesności. Współczesność, której przypisać można takie cechy, to zespół społecznych (w tym politycznych i gospodarczych) oraz technologicznych czynników ujawniających się w świecie na wszystkich poziomach życia społecznego – od globalnej, przez kontynentalną i państwową po regionalną i lokalną.

Dynamika społecznych i technologicznych aspektów rzeczywistości przekłada się na złożoność i zróżnicowanie zjawisk kulturowych. Wielość zasobów kulturowych, jakie pozostają do dyspozycji jednostek i zbiorowości oraz są przez nie wykorzystywane do orientowania się w otaczających ich środowiskach powiązana jest zatem z opcjonalnością dokonywanych wyborów, *ergo* zmiennością istotnych dla owej orientacji treści symbolicznych. Lokalność, jak inne zbiory społecznych wyobrażeń, przestaje być czymś danym, staje się zaś projektem kulturowym konstruowanym i realizowanym w celu społecznego uporządkowania pewnych aspektów życia jednostek¹.

¹ J. Kurczewska, *Robocze ideologie lokalności. Stare i nowe schematy*, w: J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 133, 135 i nast. Podobne podejście do problemu lokal-

Takie ujęcie lokalnej kultury można oprzeć na założeniach powszechnych dziś w naukach społecznych. W antropologii i socjologii kultura już od pewnego czasu została określona jako *sui generis* rzeczywistość symboliczna². Pomimo swojego „tylko” symbolicznego charakteru – jest ona szalenie złożona: wielopoziomowa (np. symbole dominujące, symbole instrumentalne, znaczenia³, wieloelementowa (np. systemy kultury⁴) i przede wszystkim niedokończona, niejasna w swych konturach. Pozostając pod wpływem wyjątkowej dynamiki społecznego świata, współczesna kultura jest raczej polem sił niż określonym systemem oraz strukturą relacji, a nie elementami. Według Andrzeja Szpocińskiego w kulturze współczesnej występują jedynie słabe formy jej uporządkowania, określone przez niego jako „reguła kanoniczności”⁵. Reguła kanoniczności wyznacza jedynie pewien obszar ważnych (w sensie istotnych) poszukiwań i wyborów treści symbolicznych⁶.

Z tego powodu współczesną kulturę, tak jak podpowiada to antropologia symboliczna⁷, należy raczej opisywać przez wskazanie jej granic oraz centrów symbolicznych niż przez szczegółowy wykaz norm, wartości i zwyczajów. Wewnątrz zaś kultury kreślić można najwyżej mniej lub bardziej ulotne sieci relacji. Podobnie, jak w koncepcji F. Bartha⁸ lub C. Geertza⁹, granice, centra i sieci służą jednostce (jednostkom) do radzenia sobie w otaczającej rzeczywistości. Przedmiotem zainteresowania jest więc nie kultura jako kompletna całość (czyli nigdy niedookreślone dziedzictwo), lecz wytwarzane w oparciu o nią interpretacje, projekty konstruowane i podtrzymywane przez jednostki.

ności prezentuje też Roch Sulima, pisząc o wyobrażeniu małej ojczyzny (por. Sulima 2001).

² C. Geertz, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, tłum. M.M. Piechaczek, Wyd. UJ, Kraków 2005; F. Barth, *Introduction*, w: Barth F. (red.), *Ethnic Groups and Boundaries*, Universitetsforlaget, Oslo 1969, s. 9–38; A.P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*, Routledge, London 1985; A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996.

³ V. Turner, *Las symboli. Aspekty rytuałów u ludu Ndembu*, tłum. A. Szyjewski, Nomos, Kraków 2006.

⁴ C. Geertz, *Interpretacja kultur...*, *op. cit.*; A. Kłoskowska, *Kultury narodowe...*, *op. cit.*

⁵ A. Szpociński, *Czy kryzys kanonu?*, w: M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński (red.), *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1997, s. 104.

⁶ *Ibidem*, s. 104–106.

⁷ V.W. Turner, *Badania nad symbolami*, w: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*, wyb. M. Kempny, E. Nowicka, WN, PWN, Warszawa 2003, s. 89–105; S.B. Ortner, *O symbolach kardynalnych*, w: *ibidem*, s. 106–116.

⁸ F. Barth, *Introduction*, *op. cit.*

⁹ C. Geertz, *Interpretacja kultur...*, *op. cit.*

Analiza zjawisk kulturowych jako projektów odpowiada więc ogólnym koncepcjom kultury i pozwala na opisywanie dynamiki i złożoności współczesnych zjawisk lokalnych. Uwzględnia ona – wynikające z różnorodności źródeł i wzmacniające różnorodność kultury – opcjonalne podejście do dostępnych jednostkom i zbiorowościom uniwersów symbolicznych.

W takim rozumieniu – pewnych kulturowych lub konceptualnych modeli – o projektach pisze Joanna Kurczewska w odniesieniu do zjawisk lokalności¹⁰. Projekty takie mogą mieć różny poziom ogólności. Mogą być projektami dla interpretacji całej klasy zjawisk (u Kurczewskiej są to „projekty ideologii lokalności”¹¹, lub też zawierające treści zorientowane na bardzo konkretne „fragmenty społecznej rzeczywistości”. W tym drugim przypadku będą to projekty interpretujące sytuację pewnej zbiorowości (np. projekty lokalności w konkretnej miejscowości¹²) czy po prostu jednostki. Wychodząc z semantycznej koncepcji kultury za treść takich projektów – niezależnie od poziomu ich ogólności – uważać należy pewien zbiór symboli i ich znaczeń.

Projekty kulturowe mają swoich autorów¹³. Najczęściej – jeżeli odnoszą się one do większej grupy osób – autorzy (autor) projektu są umiejscowieni instytucjonalnie w społecznej rzeczywistości. Wtedy też projekt jest pewną propozycją interpretacyjną dla określonej kategorii osób, nie tylko dla autorów (w przypadku lokalności mogą to być działacze samorządowi lub mieszkańcy danej miejscowości). Zatem projekty kulturowe mogą być konstruowane na użytek indywidualny lub zbiorowy. W przypadku projektowania lokalności w sferze zainteresowania są przede wszystkim projekty zorientowane na „użytek zbiorowy”.

Z pojęciem projektu wiąże się problem realizacji – dlatego się przedsięwzięcie zamyka, aby je urzeczywistnić. W sferze kultury takie twierdzenie traci nieco na oczywistości. Znane są bowiem projekty kulturowe, które istnieją i nie są realizowane – współczesność wybrukowana jest niezrealizowanymi, opcjonalnymi projektami. Z drugiej jednak strony, te projekty, które „są realizowane” różnią się zasadniczo od realizowanych projektów mostów i elektrowni. Ich realizacja to przypisywanie jakiegoś znaczenia pewnym treściom danego projektu, przez członków owej docelowej kategorii odbiorców. Choć projekty interpretacyjne są najbardziej „poukładanymi”, uporządkowanymi zjawiskami we współczesnej kulturze, te, które są używane, zwykle „układają się” dużo gorzej niż projekty niezreali-

¹⁰ J. Kurczewska, *Dwie ideologie...*, op. cit.; idem, *Robocze...*, s. 116–124.

¹¹ J. Kurczewska, *Robocze...*, op. cit., s. 123.

¹² D. Wojakowski, *Kultura lokalna, czyli węzeł symboliczny*, w: J. Kurczewska (red.), *Oblicza lokalności. Różnorodność miejsc i czasu*, Wyd. IFIS PAN, Warszawa 2006, s. 127–144.

¹³ J. Kurczewska, *Dwie ideologie...*, op. cit., s. 133.

zowane¹⁴. Stąd wynika rola, jaką w ich opisie stanowią symbole centralne, granice i wskazanie powiązań znaczeniowych między symbolami.

Realizacja projektu, choć może nawet znacząco modyfikować rzeczywistość fizyczną (np.: miejscowość jest nowoczesna i zdolna do rozwoju; jej rozwój to rozwój infrastruktury; w efekcie powstanie oczyszczalnia ścieków lub duży ośrodek rekreacyjno-sportowy w miejscu obecnego lasu), polega przede wszystkim na używaniu danego projektu (oczywiście ze wszystkimi wyliczonymi wcześniej ograniczeniami) przez jednostkę lub jednostki. Dlatego owe projekty kulturowe można nazywać również projektami interpretacyjnymi. Ich względne uporządkowanie jest wynikiem tego, że są one najbardziej „urefleksyjnionymi” treściami kultury.

Projekty kulturowe ujawniające się w konkretnych lokalnych społecznościach stanowią społeczne (w tym sensie, że są wytwarzane w społecznych interakcjach) i symboliczne (gdyż stanowią zbiór symboli i znaczeń) wizje/konkretyzacje lokalności. Naszkicowany wyżej sposób analizy lokalnej kultury mieści się w perspektywie wskazanej przez J. Kurczewską jako nowa lokalność: „(...) perspektywa «nowej lokalności», po pierwsze, łączy się z rozszerzeniem i zróżnicowaniem treści i funkcji więzi społecznych; po drugie – z powiększeniem zakresu i różnorodności «wewnątrz» wiązek idei lub całościowych światopoglądów; po trzecie – z «bogatszym» znaczeniem i większą dyferencją kontekstów zewnętrznych (...); po czwarte – z radykalnym powiększeniem listy podmiotów (...), kreujących i kontrolujących więzi społeczne czy większe lub mniejsze wiązki kultury symbolicznej; po piąte – ze szczególną istotnością na tej liście podmiotów indywidualnych (...), po szóste, wreszcie, z »wyrównywaniem« istotności terytorialnych układów lokalnych i wyobrażonych układów lokalnych, dotyczących zarówno sfery idei, jak i sfery więzi”¹⁵.

Oczywiście przedstawiona tu analiza nie wyczerpuje owej perspektywy. Celem artykułu jest wskazanie, w oparciu o badania terenowe w małych miastach, jak w praktyce odbywa się tworzenie wizji własnej lokalnej społeczności. Przyjęcie perspektywy projektów kulturowych zakłada przede wszystkim możliwość występowania więcej niż jednej wizji lokalności w ramach badanych społeczności. Prowadzi to do pytania, jakie są związki między różnymi projektami oraz ich znaczenie dla społeczności jako całości. Charakterystyka projektów lokalności to przedstawienie ich treści. Założenie oddziaływania na projektowanie lokalności czynników pozalokalnych możliwe jest do weryfikacji właśnie przez rozpoznanie tego, co jest uważane przez mieszkańców za szczególnie istotne

¹⁴ Por. V.W. Turner, *Badania...*, *op. cit.*; A.P. Cohen, *op. cit.*

¹⁵ J. Kurczewska, *Robocze...*, *op. cit.*, s. 120–121.

w obrazie swojej miejscowości. W projektach tych można bowiem zauważyć, co jest jedynie lokalną wersją globalnych, europejskich i narodowych trendów, co zaś stanowi oryginalny zasób kulturowy badanej społeczności. Bardzo ważne jest też, jeżeli tworzenie projektów jest traktowane jako proces, jacy są autorzy tych projektów oraz mechanizmy ich tworzenia i upowszechniania. Prowadzi to do pytania o funkcjonowanie dostrzeżonych projektów w działaniu i pozwala dostrzec, na ile stanowią one bazę dla lokalnego konsensusu lub konfliktu.

Analiza opiera się na wynikach badań terenowych przeprowadzonych w społecznościach miejskich na Podkarpaciu: w Pilźnie i Zagorzu. Badania przeprowadzone były w ramach szerszych projektów badawczych: 1 H02E 012 30 „*Swojskość i obcość jako kategorie konstruujące rzeczywistość kulturową we współczesnej Polsce*”¹⁶ i KBN 2H02E 020 23 „*Granice w wyobrazeniach i działaniach społeczności lokalnych wschodniego pogranicza Polski w przededniu integracji Unią Europejską*”¹⁷.

Pilno i Zagórz – ogólne porównanie społeczności lokalnych

Chcąc nakreślić pewne społeczne, a w tym instytucjonalne, ramy formułowanych projektów lokalności przedstawiona charakterystyka miejscowości będzie opierała się na wskazaniu zasadniczych podobieństw i różnic między Pilznem a Zagorzem. Podobieństwa mają przede wszystkim charakter ogólny: widoczne są w porównaniu struktury społecznej, demografii, położenia oraz znaczenia administracyjnego. Miejscowości te znajdują się na peryferiach województwa podkarpackiego (Pilno na zachodzie, Zagórz na wschodzie), liczą 4–5 tys. mieszkańców, są też siedzibą władz miejsko-gminnych. Większość mieszkańców zatrudnionych jest w sektorze przemysłowym, choć często jest to praca w sąsiednim, większym mieście (Dębica lub Sanok). Różnice stają się bardziej widoczne, gdy przyjęta zostanie bardziej mikrostrukturalna perspektywa. Część z nich można też powiązać z historią tych społeczności.

Pilno to miasto o długiej, ponad 650-letniej tradycji. Przez długi okres było ono znaczącym ośrodkiem miejskim na szlaku z Polski na Węgry, siedzibą władz powiatowych. Dopiero wiek XX spowodował

¹⁶ Prezentowane są tu wyniki badań w Pilźnie z 2006 roku. Kierownik projektu: Dariusz Wojakowski.

¹⁷ W ramach tego projektu badany był Zagórz w 2003 roku. Wyniki tych badań są tu uzupełnione danymi z okresu późniejszego. Kierownik projektu: Hanna Bojar. W obu miejscowościach przeprowadzono po 20 wywiadów pogłębionych wśród przedstawicieli władz i urzędów lokalnych, nauczycieli, działaczy organizacji pozarządowych i innych lokalnych ekspertów. Niewielka liczba wywiadów (ok. 5) przeprowadzona była wśród osób niezaangażowanych w życie publiczne miejscowości.

spadek znaczenia tej miejscowości na rzecz sąsiednich ośrodków, znajdujących się na omijającej Pilzno linii kolei galicyjskiej. Mieszkańskie tradycje mieszkańców oraz endogeniczny charakter przedsiębiorstw przemysłowych są tą specyfiką społeczności, która wynika z tak ogólnie nakreślonej przeszłości miasta.

Zagórz otrzymał prawa miejskie 30 lat temu, a jego społecznie znacząca historia rozpoczyna się pod koniec XIX wieku i również wiąże się z kolejną. W tym okresie bowiem powstał tu węzeł kolejowy. Wszystkie impulsy rozwojowe wynikały z inwestycji zewnętrznych (oprócz kolei, działały tu zakłady taboru kolejowego, późniejszy Autosan). Ponadto – w porównaniu z Pilznem – Zagórz jest w pewnym sensie zlepkiem osiedla kolejowego oraz silnie przekształconych przez bliskość ośrodka przemysłowego okolicznych wsi. Tradycje miejskie są więc tu raczej robotnicze i przeplatają się z tradycjami ludowymi. Różnice w charakterze przemysłu powodują, że warstwa prywatnych przedsiębiorców w Pilźnie jest liczniejsza niż w Zagórz, a przede wszystkim jest dużo silniejsza ekonomicznie, co przekłada się też na jej zaangażowanie w życie społeczności lokalnej.

Inną, bardzo istotną dla przedstawionej analizy, różnicą pomiędzy tymi społecznościami jest historia władz samorządowych w ostatnich dekadach. W Pilźnie w 2002 roku doszło do zasadniczej zmiany władz. Wcześniej rządili ludzie związani z opozycją antykomunistyczną, a rządy te oceniane są dziś przez większość rozmówców przede wszystkim jako pasywne, nierozwojowe lub też zorientowane bardziej na wiejskie otoczenie miasta niż samo miasto. Nowa ekipa to osoby związane z lokalnym komitetami wyborczymi (Nasz Dom; Nasze Pilzno), których nie można utożsamiać z żadną opcją polityczną, nieposiadające też dużego doświadczenia samorządowego. Natomiast wyraźne są powiązania lokalne, miejskie tych osób: są to działacze społeczni, przedsiębiorcy, pracownicy oświaty, którzy w pewnym momencie postanowili „wziąć sprawy w swoje ręce”. Ekipa ta utrzymała władzę po wyborach w 2006 roku.

W Zagórz w okresie 1990–2006 nieprzerwanie rządził jeden burmistrz oraz jedna opcja polityczna. Ekipa ta, wywodząca się z prawicy, od 1994 roku występowała jako komitet wyborców, jednak posiadała zawsze wyraźną orientację polityczną. Długotrwałość rządów wiąże się w tym przypadku z znaczącą aktywnością władz, której miernikiem – poza zrealizowanymi inwestycjami – może być uznanie dla burmistrza także na szerszym forum samorządowym (był on laureatem „Podkarpackiej Nagrody Samorządowej”). Ta społeczność lokalna była więc badana w warunkach pewnej ciągłości władzy, która została nieco zachwiana dopiero w 2006 roku, kiedy to z przewagą jednego głosu wygrał inny kandydat, choć jednocześnie komitet wieloletniego burmistrza uzyskał zdecydowaną większość w radzie (12 na 15 radnych).

Pewne różnice zauważyć można też w funkcjonowaniu lokalnych organizacji społecznych i kulturalnych. Lista tych organizacji w obu społecznościach jest podobna: straż pożarna, towarzystwo przyjaciół (Pilzna, Zagórza), organizacje sportowe itp. Jednak w Pilźnie są to organizacje o dłuższym stażu działalności, sięgającym co najmniej 1989 roku. W Zagórzu organizacje te ukonstytuowały się lub reaktywowały dopiero na przełomie wieków (oprócz OSP). Silniej za to uwidacznia się w tam rolę prowadzonego przez samorząd ośrodka kultury. Specyfiką Zagórza jest też obecność mniejszości ukraińskiej i jej organizacji (ZUwP i parafie).

Charakterystyka projektów lokalności w Pilźnie i Zagórzu

Projekty lokalności zaobserwowane w obu miejscowościach również można rozpatrywać poprzez zarysowanie ogólnych podobieństw i zasadniczych różnic, choć tych drugich dostrzec można zdecydowanie więcej. Najważniejszym podobieństwem projektów lokalności w Pilźnie i Zagórzu jest prawie identyczny zestaw treści kojarzonych z tym, co lokalne. Odnoszą się one najogólniej i w dowolnej kolejności do rozwoju cywilizacyjnego, tradycji, walorów turystycznych miejscowości, lokalnej gospodarki, działalności kulturalnej, relacji ze światem zewnętrznym oraz organizacji wewnętrznej społeczności (wraz z opiniami na temat tego, jaka jest i powinna być władza samorządowa). W wyliczeniu treści takich projektów są one w obu miejscowościach sztapowe, jak wszystkie strategie rozwoju gminnego. Wynika to ze związku wszystkich tych lokalnych projektów z promowanym przez Polskę i Unię Europejską, ogólnego projektu lokalności, oddającego przy tym takie właściwości lokalnych społeczności, które wydają się być także powszechne w skali globalnej (rozwój cywilizacyjny oraz inwestowanie w sektor turystyczny).

Potraktowanie tych treści w kategoriach sieci symboli i przyjrzenie się temu, jakie znaczenia przypisywane są konkretnym elementom z tych obszarów ukazują większą plastyczność konkretnych lokalności. Z tej perspektywy treści projektów lokalności w dwóch badanych społecznościach są nieporównywalne. Różnice dotyczą wszystkich wyliczonych wcześniej parametrów projektu kulturowego: centralnych symboli, sieci powiązań znaczeniowych oraz granic. Co więcej, o ile w Pilźnie z indywidualnych narracji wyłania się jeden projekt (nieco jednak ogólnikowy i o rozmytych relacjach między poszczególnymi treściami), to w Zagórzu wyróżnić można nawet cztery różne projekty.

Projekt pilźnieńskości jawi się jako zdecentralizowany projekt elit lokalnych. Bardzo trudno jest wskazać konkretnych, indywidualnych autorów tego projektu, konstruujących go we wszystkich jego zasadniczych elementach. Na podstawie tego, kto z rozmówców jest w stanie najpełniej

określić wspólne symbole dla społeczności lokalnej, uzasadnić ich znaczenie, wzajemne powiązania oraz przedstawić plan działań odpowiadających ich realizacji, wyłania się jednak pewna grupa osób wyraźnie bardziej kompetentnych w używaniu tego projektu lokalności. Są to przede wszystkim przedstawiciele organizacji pozarządowych o lokalnym charakterze, osoby mające już pewne zasługi w działaniach podejmowanych na rzecz społeczności, związane zawodowo (też jako przedsiębiorcy) z Pilznem, czasami też wskazywane (przez siebie wzajemnie i przez innych) jako autorytety lokalne.

Indywidualne wizje lokalności tych osób różnią się często w momencie, kiedy wskazują konkretne problemy, które powinny być rozwiązywane, lub sposoby takich rozwiązań. Jednak koncentrując się na wartościach, celach czy sprawach stanowiących centralne symbole w takiej wizji, odnaleźć można wspólny rdzeń projektu lokalności. Najważniejszym centrum symbolicznym jest przyszłość społeczności lokalnej. Projekt pilźnieńskości zasadza się na rozwoju miasta, który ma się realizować w trzech aspektach: rozwoju przedsiębiorczości, turystyki oraz edukacji. Oczywiście wiąże się z tym bardzo konkretne i różne przekonania odnośnie do sposobów realizacji tych elementów projektu. Większa zgodność panuje, co do pierwszego i ostatniego z nich. Rozwój przedsiębiorczości to kreowanie przez władze odpowiednich warunków dla aktywności przedsiębiorców (ulgi podatkowe, ściąganie inwestycji z zewnątrz) oraz stymulowanie przedsiębiorczości mieszkańców. Aspiracje edukacyjne miasta to powstanie szkoły pomaturalnej (lub wyższej) o profilu odpowiadającym lokalnemu rynkowi pracy. Turystyka to obszar wyobrażeń, w którym pojawia się dużo więcej propozycji: renowacja zabytkowej części miasta, utworzenie ośrodka rekreacyjnego z kąpieliskiem, wytyczanie szlaków turystycznych.

Drugie centrum symboliczne rozwija się od elementów, które określić można jako lokalna i patriotyczna tradycja społeczności i jej społeczna aktywność. Są one powiązane przez to, że właśnie działania organizacji społecznych kojarzone są z zachowaniem owej tradycji. Jest to z jednej strony związane z tym, że kreatorzy opisywanego projektu są równocześnie inicjatorami działań, które w ów projekt włączają. Nie należy tego interpretować, jako zwykły artefakt badawczy. W niektórych przynajmniej elementach lokalnej tradycji rola tych organizacji jest rzeczywiście znacząca, co wskazane zostanie w kontekście mechanizmów kreowania i utrzymywania projektów lokalności.

Zasadnicze treści składające się na obraz własnej lokalnej tradycji to: miejskość wyrażana przez tradycje mieszczańskie, posiadane zabytki (fara, klasztor oraz zabudowa rynku), tradycje rzemieślnicze oraz pamięć zaangażowania mieszkańców Pilzna w działalność podziemnego państwa polskiego podczas II wojny światowej. Aktywność społeczna wyraża się w organizacji wielu jednorazowych (obchody jubileuszu miasta

w 2004 roku) i cyklicznych (przede wszystkim dni Pilzna) imprez o charakterze masowym, ale też w wielu mniejszych inicjatywach (szczególnie działalność sportowa, renowacja zabytków).

Interesująca jest relacja pomiędzy dwoma centralnymi elementami projektu. Jako centra symboliczne charakteryzują się one znaczną autonomią, jednocześnie pewne wypowiedzi badanych dotyczące tradycji lokalnych i aktywności, sugerują, że owe treści symboliczne, same w sobie bardzo ważne dla postrzegania Pilzna, stanowią jednocześnie pewien zasób dla treści projektu zorientowanych na przyszłość. Można to interpretować w ten sposób, że wizja rozwoju jest projektowaniem w przyszłość tego, co postrzegane jest jako istotna wartość lub walor teraźniejszości lokalnej społeczności. Mamy zabytki – warto więc rozwijać turystykę; mamy tradycje mieszczańskie i rzemieślnicze – dlatego przyszłością miasta może być rozwój przedsiębiorczości; mamy tradycje edukacyjne (z Pilzna pochodził m.in. Petrycy, którego imię nosi miejscowe liceum) – jest to podstawa, by aspirować do posiadania szkoły ponadmaturalnej.

W dualności projektu pilźnieńskiego widać przede wszystkim silnie przenikanie się treści symbolicznych wywodzących się z poziomów państwowego i europejskiego z lokalnym. Za te pierwsze uznać można przede wszystkim nacisk na turystykę i przedsiębiorczość, ale też na rozwój w ogóle¹⁸. Są one w ramach projektu płynnie związane z tym, co stanowi lokalną specyfikę kultury. Poza pewnymi wyjątkami (budowa ośrodka rekreacyjnego przy sztucznie wytworzonym i niewykorzystanym turystycznie zbiorniku wodnym), centrum zorientowane na przyszłość jest wytworzone z symbolicznych zasobów miasta, tylko „przetłumaczonych” na treści ponadlokalne, dopasowanych do wymagań zewnętrznego środowiska.

Wskazuje to przede wszystkim na efektywność korzystania tej społeczności z dostępnych zasobów symbolicznych. Podobnie wyglądają relacje między treściami o charakterze narodowym, polskim, a lokalnym, miejskim. Dzieje miasta wpisane są w historię narodu. Od podkreślania obecności rodów szlacheckich w mieście i pilźnian w murach Akademii Krakowskiej po wysiłek walki podziemnej mieszkańców w II wojnie światowej. Tradycje patriotyczne nie były, co prawda, przesadnie ekspozowane przez rozmówców, jednak w kontekście ich wpisania w lokalność nie można uważać ich za nieistotny element projektu. Ów związek oddaje obecność na miejscowym cmentarzu zarówno upamiętnień poświęconych patriotycznemu zaangażowaniu różnych grup mieszkańców, jak i umiesz-

¹⁸ Celowo łączę tu dwa poziomy społecznej rzeczywistości państwowy i unijny, gdyż w wymienionych tu treściach państwo polskie przejmując schematy obecne w całej Unii Europejskiej. Jak wspomniano wcześniej, rozwój czy turystyka mogą być również traktowane jako wyznaczniki treści czy wartości proponowanych w wymiarze globalnym.

czanie na wielu nagrobkach informacji o zasługach dla narodu konkretnych osób.

Zagórz – jak wspomniano – cechuje zasadniczy pluralizm projektów lokalności. Oczywiście znaczenie poszczególnych projektów dla całej społeczności jest różne dlatego, że różna jest ich popularność i niejednakowo (z różnych powodów) przekładają się one na konkretne działania, czy wydarzenia w mieście. W momencie badania (2003 r.) zdecydowanie najpopularniejszy był projekt proponowany przez władze lokalne i uznawany przez część elit i mieszkańców. Ze względu na zasadnicze jego treści, określić go można jako projekt awansu cywilizacyjnego.

Projekt ów w porównaniu z pilźnieńskim, jest bardziej rozbudowany i klarowny, co oznacza, że wiele więcej można wskazać w nim szczegółowych treści i są one wyraźniej rozdzielone i ustrukturalizowane. Wyróżnić można w nim trzy zasadnicze centra symboliczne, z których równą wagę i wyraźną autonomię posiadają treści związane z awansem cywilizacyjnym oraz zachowywaniem (ogólnie na razie określonej) tradycji. Trzecie centrum organizuje się wokół problemów wykorzystania szans związanych z położeniem miasta i podobne jest to tych treści w projekcie pilźnieńskości, które zorientowane są na przyszłość.

Awans cywilizacyjny w tym projekcie zagórskości wiązany jest z rozwojem wszelkiej infrastruktury, która pozostaje pod opieką władz samorządowych: komunikacyjnej, bytowej oraz szkolnej. Jest to dowartościowanie tego, co osiągnięte zostało przez miasto w okresie po 1990 roku: poprawy stanu dróg, wykonania telefonizacji, gazyfikacji, sieci wodociągów; rozwoju systemu odprowadzania ścieków w mieście oraz wielu innych miejscowościach gminy, wreszcie przejęcia przez władze samorządowe lokalnej sieci placówek oświatowych i efektywnej jej reformy. Mniej widoczne, lecz ważne dla całego projektu tej pochwały osiągnięć własnych, jest poczucie przewyciężenia przestrzennej i infrastrukturalnej marginalizacji miasta i gminy, jakie dokonało się w okresie po 1990 roku. Również przedmiotem pewnej dumy jest organizacja systemu samorządowego w gminie – ustalenie częściowej autonomii finansowej sołectw oraz rad dzielnicowych oraz utrzymywanie stałych kontaktów władz miejskich z tymi jednostkami.

Na marginesie tego centrum symbolicznego projektu znajdują się takie elementy jak dbałość o estetykę miasta oraz ekologię, wspomniane przez jednostki. Pojawia się też w tym kontekście lokalności kwestia przedsiębiorców lokalnych, ich roli w rozwoju miasta. Jest jednak ona traktowana ambiwalentnie: osoby proponujące prezentowany projekt widzą potrzebę włączenia do jego realizacji lokalnych przedsiębiorców, w wypowiedziach tych daje się jednak odczuć brak przekonania o efektywności takiej współpracy.

Drugim centrum projektu jest tradycja – narodowa i religijna. Ta pierwsza przejawia się w uznaniu swoistej lokalnej polityki historycznej i wysokiej ocenie działań mających na celu jej promocję. Działania te jednak – podobnie jak w przypadku pierwszego opisywanego centrum – w dużej mierze wynikają z wykorzystania możliwości działania i zasobów, jakie daje władza samorządowa. Dobrze przygotowane są więc wszystkie obchody świąt państwowych, w które angażują się zarówno instytucje zarządzane przez samorząd (szkoły, dom kultury), jak i organizacje pozarządowe (Ochotnicza Straż Pożarna, orkiestra, parafie). Święta państwowe mają oprawę religijną, co może nie jest specyfiką Zagórza (zwłaszcza na Podkarpaciu), lecz ważne jest, że ten fakt oraz dobra współpraca między władzami miasta a parafiami rzymskokatolickimi ma duże znaczenie dla osób reprezentujących ów projekt lokalności. Jeżeli znaczenie pewnych treści lokalnie znaczącej tradycji można odczytać z topografii miejskiego cmentarza (co metaforycznie wydaje się atrakcyjne), to w Zagórzcu centralnym punktem jest krzyż poświęcony „Tym, którzy walczyli i ginęli za Ojczyznę”, z wypisanymi znaczącymi datami w historii Polski od 1831 roku po rok 1989 (*sic!*). Jest to dobra metafora skupienia się opisywanego projektu na promowaniu narodowej pamięci w powiązaniu z tradycją religijną¹⁹.

Wydarzenia religijno-patriotyczne nie są jedynymi inicjatywami kulturalnymi w mieście. Wiele jest imprez o charakterze folklorystycznym, rozrywkowym i sportowym. Te jednak w ramach opisywanego tu projektu stanowią treści mniej istotne, podobnie jak inny element kultury lokalnej – wielokulturowość związana z obecnością mniejszości ukraińskiej w gminie.

Wykorzystanie szans związanych z położeniem Zagórza to centrum opierające się przede wszystkim na treściach dotyczących turystyki: walorów lokalnej przyrody (zwłaszcza kąpielisk nad Osławą i wykonanej tam promenady), zabytków (zabezpieczonych już ruin klasztoru franciszkanów) oraz wykorzystania bliskości Bieszczadów (często pojawia się określenie Zagórza jako „bramy Bieszczadów”). Na drugim planie jest to, co może zostać osiągnięte w przyszłości – intensyfikacja ruchu turystycznego przez rozwój ośrodka narciarskiego (istnieje, lecz jest w rozbudowie) oraz wykorzystania węzła kolejowego po otwarciu granic (plany w roku 2003).

Autorstwo tego projektu widoczne jest zarówno w treściach projektu, które pokrywają się z działalnością obligatoryjną władz samo-

¹⁹ Z drugiej jednak strony zauważyć należy, że władze lokalne – autorzy i użytkownicy tego projektu – przyczyniły się również do wytworzenia i publikacji prac o charakterze wspomnieniowym oraz opisowym dotyczących historii lokalnej. Często też – jak w Pilźnie – prace te ukazują patriotyczne zaangażowanie ludności miejscowej (harcerzy, kolejarzy) w I połowie XX wieku.

ządowych oraz ich programem politycznym, jak i w różnicach kompetencji rozmówców. Tutaj najwięcej informacji na temat projektu udziela burmistrz i jego najbliżsi współpracownicy. Jest to jednak projekt akceptowany również przez innych rozmówców z lokalnych elit. Ów projekt lokalności wydaje się być bardzo silnie zorientowany na treści o charakterze państwowo-narodowym. Zakres zadań wyznaczanych lokalnej społeczności przez państwo oraz kultywowanie narodowo-religijnej tradycji wyznaczają w tym projekcie treści najistotniejsze dla jego twórców i użytkowników. W praktyce, czynnikiem określającym niektóre z tych treści (rozwój cywilizacyjny, turystyka, otwarcie granic państwowych) jest też Unia Europejska. Przystwojenie tych treści jest faktycznie wysokie (marginalnie pojawiają się nawet wartości promowane przez UE i nieobecne np. w Pilźnie, jak ekologia), choć ich rodowód nie jest szczególnie eksponowany.

W czasie badań terenowych pewną popularność zdobywał projekt alternatywny (tak będzie nazywany), kojarzony z kręgiem skupionym wokół osoby przez krótki czas pełniącej funkcję dyrektora Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury (MGOK). Również i on jest w wielu swych elementach dość uszczegółowiony, z perspektywy czterech lat od pierwszego badania widać jednak, że nie zdobył znaczącego poparcia społecznego w mieście²⁰. Budowany jako alternatywa dla propozycji zagórskości przez lata formowanej przez władze miasta, jest jego specyficznym powieleniem. Trzy centralne zbiory treści składające się na ów projekt są identyczne z projektem poprzednim. Różnice polegają natomiast na wyraźnych przesunięciach akcentów – czyli nadawaniu większego znaczenia tym treściom, które w projekcie awansu cywilizacyjnego nie stanowiły priorytetów. Tak więc w obszarze awansu cywilizacyjnego – doceniając osiągnięcia dotychczasowych władz – podkreśla się aspekt socjalny, konieczność działań zorientowanych na potrzeby osób starszych, bezrobotnych. W ramach centrum tradycji lokalnej większe znaczenie od imprez patriotycznych mają imprezy o charakterze ludycznym, rozrywkowym, a wizja historii przedstawiona przez przedstawiciela (współautora) tego projektu jest wyraźnie lokalnie zorientowana. Podobnie jak w projekcie pilźnieńskim dochodzi tu do powiązania tego, co lokalne i narodowe. Szanse rozwoju miejscowości są opisywane przede wszystkim w kontekście rozwoju ośrodka rekreacyjno-sportowego na Zakuciu (dzielnica Zagórza), który był „sztandarym pomysłem” tej grupy na propagowanie własnej koncepcji Zagórza. Wiązał się on z szerokim otwarciem działalności lokalnej na pewne powszechne dziś i w jakimś sensie globalne formuły organizowania imprez

²⁰ Projekt ów może być bowiem kojarzony z komitetem wyborczym „Nowa Perspektywa”, który bez sukcesu startował w wyborach samorządowych w 2006 r.

masowych. Ośrodek miał się bowiem opierać na budowie skoczni narciarskiej, co ewidentnie nawiązywało do masowej popularności tej dyscypliny w okresie licznych sukcesów Adama Małysza. Miał też być miejscem imprez rozrywkowych w stylu bardziej skomercjalizowanym niż wiele cyklicznych imprez w samym Zagórze, które mają charakter folklorystyczny. Muzyka dla wszystkich (lub dla młodzieży), wykorzystanie zewnętrznych sponsorów oraz zlecenie organizacji tych wydarzeń społecznemu dzierżawcy ośrodka (OSP) to właściwości tego projektu, które określić można jako umasowienie i komercjalizacja kultury.

W projekcie tym szczególne znaczenie mają te treści, które z różnych względów nie znalazły się w projekcie proponowanym przez władze lokalne. Jest on może nieco bardziej zorientowany na przyszłość z racji silnego akcentowania rozwoju ośrodka sportowego, jednak nie wiąże się to z propozycją zupełnie nowych dla społeczności lokalnej, lecz z innym ich wartościowaniem.

Autorzy projektu alternatywnego to określony, lokalny i nieco doraźnie zorganizowany krąg społeczny. Związek tych osób z instytucjami władzy samorządowej oraz wspierającymi je organizacjami powoduje, że alternatywna propozycja zagórskości różni się bardziej w znaczeniach, jakie nadaje się pewnym treściom kulturowym niż samymi treściami. Ciekawe jest jednak dowartościowanie w tym projekcie treści lokalnych i globalnych (masowych), powiązane z przesunięciem na dalszy plan treści narodowych, religijnych i państwowych.

Trzecim projektem jest koncepcja zagórskości proponowana przez mniejszość ukraińską i ujawniająca się w wywiadach z jej przedstawicielami. Jej autorzy nie są politycznie określone, więc, podobnie jak projekt piłniński, jest on bardziej ogólny, niedookreślony w szczegółowych treściach, które mogą być powiązane z tym, co zajmuje pozycję centralną. Na centrum symboliczne projektu składa się zaś to, co dla mniejszości najistotniejsze – wielokulturowość lokalnej społeczności, która polega na obecności w niej kultury ukraińskiej. Dwie treści wspierające wizję wielokulturowości i własnej odrębności Ukraińców to tolerancja religijna oraz Święto Kultury nad Osławą (coroczna impreza ukraińska organizowana od kilkunastu lat w Mokrem i znana wśród Ukraińców w całej Polsce). Ciekawe jest to, że na drugim słabo wyodrębniającym się planie lokalności obecne są odwołania do rozwoju turystyki, sportu, infrastruktury oraz marginalizacji przestrzennej (a przez to społecznej i ekonomicznej) regionu. Są to elementy kojarzące się z projektem proponowanym przez władze gminne, co sugeruje dość silne jego oddziaływanie w całej lokalnej społeczności. Niemniej jednak dla mniejszości najważniejsza jest kultura – ich własna oraz rozwój inicjatyw kulturalnych i współpracy w ramach gminy. W tym kontekście pojawia się jednostkowo wątek europejski

– Unia Europejska jako szansa na pobudzenie inicjatyw wśród mniejszości. Jest to jednak myśl bardzo niedoprecyzowana.

Projekt ów odnosi się do tego, co w opinii jego użytkowników najbardziej charakterystyczne dla Zagórza, postrzeganego tu częściej jako wspólnota gminna niż miejska. W tych elementach widać najwyraźniej się oddziaływania projektu awansu cywilizacyjnego na osoby słabo związane z kreującym go ośrodkiem władzy samorządowej. Tym, co może w tej społeczności zabezpieczyć bardzo ważną dla użytkowników projektu narodową specyfikę mniejszości, jest natomiast wielokulturowość i tolerancja, które proponowane są jako uniwersalne cechy lokalnej społeczności. Te wartości komponują się dobrze z ich popularyzowaniem we współczesnej Europie i świecie. Niekoniecznie są one jednak jednoznacznie egzogenne. W jakiejś mierze w projekcie mniejszości spotykają się bowiem pewne lokalne potrzeby grupy etnicznej z możliwością ich artykulacji w globalnie używanych symbolach.

Czwartym projektem zagórskości jest „projekt socjalny”. W trakcie badań terenowych nie mógł być on kojarzony z żadnym zapleczem instytucjonalnym, choć miał wyraźną popularność wśród niektórych działaczy społecznych i zwykłych mieszkańców. Będąc wtedy również projektem tworzoną przez słabo instytucjonalnie określonych autorów, daje się on określić tylko przez ogólną charakterystykę. Jedynym wyraźnym centrum tego projektu jest szeroko rozumiana problematyka pomocy osobom biednym, starszym oraz bezrobotnym żyjącym na terenie gminy. To pozwala określać ów projekt jako socjalny właśnie. Ponadto ma on nieco roszczeniowe naznaczenie: gmina często jest wskazywana jako podmiot, który powinien podejmować się takiej pomocy, nawet w zapewnieniu pracy bezrobotnym. Ponadto podkreśla się w tym projekcie konieczność dowartościowania wymienionych grup społecznych (dlatego jako ważne inicjatywy gminy wskazywane są imprezy dla osób starszych lub ubogich), w tym egalitaryzację lokalnego życia kulturalnego (kultura powinna być dla ludzi: masowa lub ludowa, zależnie od wieku i preferencji). Dużo uwagi poświęca się problemowi organizacji czasu wolnego młodzieży i osób starszych (np. organizacja kursów edukacyjnych, wycieczek itp.)

Przez swą ogólność w treści i nieokreślone autorstwo socjalny projekt zagórskości przypomina projekt z Pilzna. Jeżeli uwzględni się, że Zagórz jako odrębna miejscowość tworzył się na bazie egzogenicznego przemysłu i węzła kolejowego, a jego szczególny rozwój przypada na okres PRL-u (wtedy uzyskał prawa miejskie), to treści tego projektu wydają się być pewną emanacją społecznej struktury miasta. Ten socjalny egalitaryzm pewnych grup mieszkańców ma dziś jednak również trochę zglobalizowane oblicze. Tworzą je formy, w jakich poszczególne treści powinny być zdaniem zwolenników projektu realizowane: poparcie dla imprez ma-

sowych, organizowanie kursów edukacyjnych (np. korzystania z Internetu; projektowania wnętrz, ogrodów itp.), wycieczek (raczej zagranicznych niż krajowych). Zdradza to pewien uniwersalny styl życia wkradający się do lokalnej codzienności.

Podsumowując, charakterystyka treści projektów lokalnych poprzez wskazanie zasadniczych centrów symbolicznych, spajających je znaczeń oraz stosowanych interpretacji ukazuje mniej lub bardziej spójne sieci wzorów kulturowych w ramach tych projektów. Ich pochodzenie wskazuje, że projekty te stanowią zlepek (węzeł symboliczny)²¹ różnych poziomów współczesnej kultury. Różnorodność konfiguracji tych treści pokazuje jak bardzo owa kultura lokalna jest elastyczna. Jest ona w stanie efektywnie łączyć różnorodne treści kulturowe, a nawet uzasadniać takie powiązania (np. lokalne tradycje rzemieślnicze i edukacyjne są uzasadnieniem działań samorządu wspomaganych przez UE, a wymaganych od lokalnych społeczności przez system polityczny państwa: budowanie klimatu dla inwestycji zewnętrznych oraz rozwój edukacji dopasowanej do lokalnego rynku pracy). Istnieją różnice w tym, jak bardzo są to doprecyzowane, zróżnicowane i wyartykułowane wizje lokalności. To jednak wiąże się z autorstwem poszczególnych projektów i nie zmienia faktu, że we wszystkich przypadkach pełne są one treści zewnętrznych, umiejscowionych w różnych układach symboli i przypisywanych im znaczeń.

Ważnym elementem projektów lokalności są też ich granice. Można ujmować je dwojako: przez wyznaczenie pewnego zakresu obowiązywania danego projektu, lub też przez wskazanie treści kulturowych owe granice wyznaczających. Obydwa sposoby ich charakterystyki prowadzą jednak do tego samego rozróżnienia: co jest zagórskością (pilźnieńskością), a co nią nie jest.

W Pilźnie projekt dość jednoznacznie odnosi się do miasta a gmina obecna jest jako jego przedłużenie. W Zagórzu są różne odniesienia, czasem nawet dla jednego projektu: gminne lub dzielnicowe (samorządowy), miejskie i pozamiejskie (Ukraińcy). Oznacza to, że dla badanych z Zagórza nie jest oczywiste to, czym jest lokalność, do jakiej społeczności (a w efekcie i zestawu symboli) ona się odnosi.

Jednoznaczność lub niepewność zakresu obowiązywania danego projektu wiąże się wyraźnie z charakterem treści konstytuujących granice lokalności. W Pilźnie granicą jest rozdział między miejskością, a wiejskością. Identyfikacja lokalności z tradycją miejską, mieszczańską, rzemieślniczą jest jednoznaczna i precyzyjnie oddziela symbolicznie Pilzno od tego, co wiejskie, dorobkiewiczowskie oraz nacechowane mentalnością rabacji. Zastanawiające jest to, że przy bardzo nieprecyzyjnym określeniu

²¹ Por. D. Wojakowski, *op. cit.*

szczegółowych rozwiązań w ramach projektu owe granice są wyraźne. Być może siła tych granic powoduje, że indywidualne pomysły na lokalność nie mogą przerodzić się w niezależne projekty, lecz stanowią jedynie pewne „odmiany” powszechnie przyjętego sposobu myślenia i Pilźnie.

Granica zagórskości – jako zbiór konstytutywnych dla niej treści – jest natomiast bardzo nieokreślona. Niezależnie od różnych zakresów stosowanych w indywidualnych interpretacjach, wydaje się, że symboliczne granice lokalności w Zagórzcu rozciągają się pomiędzy ekskluzywną przynależnością do kolejarskiej tradycji a „biednymi, dobrymi i gościnnymi” ludźmi mieszkającymi na obszarze nazywanym często „tym regionem” i kojarzonym czasem z całym południowo-wschodnim narożnikiem Polski. Oczywiście to drugie kryterium wydaje się być przesadnie inkluzywne, oddaje jednak realną nieprecyzyjność zagórskich wyobrażeń tego, co lokalne.

Mechanizmy kształtowania projektów lokalności. Projekty w działaniu

Kształtowanie projektów lokalności jest bardzo silnie uzależnione od czynników zewnętrznych. One to wyznaczają zakres tego, co można zrealizować, w jakim kierunku się rozwijać. Obecność wielu treści o genezie ponadlokalnej – czy będą opisywane jako państwowe, europejskie lub globalne – wynika z roli, jaka jest „zadana” społeczności przez polskie prawo oraz strukturę kierowanych przez państwo i Unię Europejską funduszy dla tych społeczności. W tym kontekście znaczenie czynników lokalnych jest drugoplanowe dla zakresu i kierunku działania podmiotów lokalnych (np. według zasady, że jak nie ma pewnych zasobów, to pewnych celów zrealizować się nie da). Na znaczenie mechanizmów zewnętrznych wskazuje pozycja treści powiązanych z działalnością państwa i Unii Europejskiej w opisanych projektach.

Niezależnie od tego, czynniki lokalne mogą określać warunki tworzenia się i trwania projektów lokalności. Po pierwsze, lokalnie określony jest sposób wytwarzania takiego projektu. W dwóch badanych społecznościach występują dwie różne zasady jego kreowania. W Zagórzcu jest to zasada polityczna: projekt jest konieczny po to, aby sprawnie zarządzać miastem. W Pilźnie działa zasada społeczna: władza jest po to, aby móc realizować wizję proponowaną przez społeczność lokalną. Zasady te powiązane są ze statusem autorów projektów lokalności. Dokładnie zaś nadają tym autorom specyficzne naznaczenie. Jeżeli projekt lokalności budowany jest według zasady politycznej, zwolennicy projektu (autorzy) „traktowani są” jako podmioty polityczne. Przykład Zagórzca pokazuje,

że w efekcie projekty lokalności stają się zasadniczym czynnikiem konfliktu społecznego oraz rywalizacji politycznej. Pierwsza z sytuacji uwidoczniła się w trakcie prowadzenia badań, kiedy to osoby skupione wobec skonfliktowanego z burmistrzem dyrektora GOK-u zaczęły przedstawiać swe aspiracje do sprawowania władzy w formie alternatywnego sposobu ujmowania lokalności. Z perspektywy czasu daje się zauważyć, że projekt ten, póki co, nie zaistniał w Zagórze jako w miarę szeroko aprobowany sposób widzenia lokalności. Wskazówką tego jest porażka komitetu wyborczego „Inna Perspektywa” w wyborach 2006 roku, który to komitet odwoływał się właśnie to przedstawionych wyżej treści symbolicznych. Projekt alternatywny został więc wytworzony na potrzeby walki politycznej na podstawie przekonania, że osoby, które zamierzają sprawować władzę muszą zaproponować nie tylko pewne cele rozwojowe dla gminy, lecz całościowy obraz lokalnej społeczności. W takich warunkach projekt lokalności funkcjonuje jako swego rodzaju polityczna ideologia.

Wybory 2006 roku przyniosły przykłady na taką ideologizację zagórskich projektów lokalnych. „Upolityczniony” został wtedy projekt socjalny (w ramach KW Praca i Rozwój). Przykłady myślenia w kategoriach projektu lokalności jako narzędzia sprawowania władzy znaleźć można na styku władze samorządowe – mniejszość. Projekt mniejszościowy jest zasadniczo projektem budowanym według zasady społecznej – jako symboliczna emanacja społeczności ukraińskiej w regionie (gminie). Jednak w warunkach politycznego traktowania projektów mniejszość – z racji posiadania alternatywnej wizji lokalnej społeczności – traktowana była i jest przez podmioty lokalnej polityki, już to jako polityczna konkurencja, lub też jako potencjalny sprzymierzeniec.

Inaczej sytuacja wygląda, gdy lokalność jest przede wszystkim projektem społecznym. Chociaż w Pilźnie wybory 2002 roku można uznać za „upolitycznienie” tamtejszej wizji lokalności, nie miało to jednak trwałego charakteru. Bardzo wyraźnie widać, że kreatorami tego projektu są raczej autorytety lokalne – występujące tu w większej ilości niż w Zagórze, bardziej zróżnicowane oraz nieopierające się na prestiżu urzędu. Wielość projektów zastąpiona jest tu wielością autorów, co uzasadnia pewną wewnętrzną niespójność treści. Władza skupia się raczej na wykonywaniu zadań z projektu wynikających, stąd jej obraz lokalności jest wyraźnie uboższy od narracji przedstawicieli elit.

W Pilźnie wszelkie napięcia polityczne i społeczne dzieją się poza wizją lokalności. Spory dotyczą bardziej sposobu realizacji uznawanych powszechnie zadań (w tym tego, kto powinien je realizować, a więc spraw i uprzedzeń personalnych). Konflikty mają techniczne źródła, bądź też po prostu tak są przedstawiane – różnice symboliczne nie są podnoszone, odwrotnie niż w Zagórze.

Różnice w sposobie kreowania projektów lokalności nie przesądają o skuteczności w realizacji owych projektów, choć można się zastanawiać, czy w projektach politycznych nie dochodzi do pewnych samorealizujących się modyfikacji, gdy to, co jest sukcesem ich autorów, staje się centralnym elementem projektu. Na pewno mniej efektywne są projekty politycznie kreowane, będące jedynie własnością przegranych polityków. Przeprowadzone badania nie dają jednak rzetelnej wiedzy o wpływie sposobu kreowania projektu na jego efektywność.

Społeczny lub polityczny sposób kreowania i postrzegania projektów lokalności ma jednak konsekwencje dla trwania i właściwości samego projektu. Projekt konstruowany społecznie zawiera treści bardziej ogólne, a relacje między nimi – niezależnie od właściwości przedstawionej wyżej charakterystyki – są rozmyte, niedoprecyzowane. Pozwala to na łączenie treści kulturowych lokalnych i zewnętrznych, tak, że ich związki „wydają się być naturalne”. Co niemniej ważne, trudnej jest ustalić autorstwo projektu, przez co łatwiej może być przyjmowany przez mieszkańców i lokalne instytucje za własny. Są to cechy sugerujące trwałość projektu, choć również i w tym przypadku potrzebne jest powtórzenie badań. Informacje o kilku ostatnich latach w życiu politycznym Zagórza pokazują natomiast potencjalną nietrwałość projektów, które są przedmiotem politycznej rywalizacji. Doprowadzenie do przełożenia rywalizacji politycznej na symboliczną na pewno zaś ogranicza popularność pojedynczego projektu w ramach społeczności.

Projekt, który przede wszystkim postrzegany jest w kategoriach politycznych – niezależnie od jego genezy – jest za to lepiej wyartykułowany, bardziej konkretny. W warunkach, gdy w ramach społeczności lokalnej funkcjonuje tylko jeden taki projekt, jest to o tyle wygodne, że stanowi on przejrzystą mapę działania wszystkich podmiotów lokalnych. Różnorodność treści i ich szczegółowość nie wydaje się przy tym jakąś barierą w jego przyswojeniu, bowiem także w takich projektach centralne treści są czytelne – mogą być upowszechniane, podobnie jak w projekcie budowanym społecznie.

Problemem mogłaby być sytuacja, gdy polityczny, celowo zorientowany konstrukt symboliczny opierałby się na rozbieżnościach między treściami z różnych poziomów kultury. Do pewnego stopnia sytuacja taka ma miejsce w Zagórzu, gdzie istotne dla pewnych silnie lokalnie zorientowanych grup treści kulturowe – wielokulturowość, socjalność i masowość – zostały zepchnięte na drugi plan w projekcie proponowanym przez władze lokalne. Stało się to na korzyść treści z poziomu państwowo-narodowego, słabo trafiających do tych właśnie grup (w przypadku mniejszości ukraińskiej, niektóre z nich były nawet odczytywane jako opozycyjne do ich własnych symboli).

W uwagach o mechanizmach podtrzymywania projektów lokalności wskazać należy też inną właściwość wyraźnie zaznaczającą się w wynikach badań. Niezależnie od zasady tworzenia i postrzegania tych projektów sposób transmitowania ich treści w obu społecznościach jest podobny. Nie zasadza się on już na komunikacji typu „face to face”, lecz jest oparty na działalności zinstytucjonalizowanej – przede wszystkim zaś na rozpowszechnianiu materiałów o charakterze wspomnieniowym, historycznym, publicystycznym i informacyjnym. Kultura lokalna odtwarza się metodami kojarzonymi do tej pory z trwaniem kultury narodowej, przez co coraz bardziej staje się symbolicznym, schematycznym narzędziem budowy wspólnoty wyobrażonej – wyłącznie projektem, nie zaś wyrazem całokształtu relacji społecznych w ramach terytorialnie umiejscowionej, konkretnej wspólnoty życia codziennego.

Uwagi końcowe. Co nowego pojawia się w Polsce lokalnej?

Spojrzenie na lokalność, jako symboliczny i instrumentalnie traktowany zestaw treści kulturowych organizujących życie społeczne małego miasta, ukazuje przede wszystkim wieloaspektową różnorodność lokalnej kultury. Jest to różnorodność samych tych treści, wywodzących się z różnych poziomów współczesnej kultury – od lokalnego, przez narodowy, europejski po globalny. Bywa to również różnorodność wizji lokalności w ramach jednej społeczności, co widoczne jest na przykładzie Zagórze. Różnorodność uwidacznia się wreszcie w sposobach kreowania projektów lokalności, które to sposoby z kolei określają ich funkcjonowanie w ramach społeczności, możliwości realizacji i, *last but not least*, ich trwałość. Czytelność autorstwa projektu i jego zaangażowanie w politykę lokalną wpływa pozytywnie na jasność i szczegółowość zawartych w nim treści, a być może i na możliwość jego realizacji. Polityczne kreowanie projektu lokalności ograniczać może jednak jego upowszechnienie wśród mieszkańców (skłonni do jego przyjęcia będą wyłącznie polityczni stronnicy władz). Może też spowodować uczynienie symbolicznych koncepcji lokalności przedmiotem politycznej rywalizacji, a w efekcie prowadzić do nietrwałości przyjmowanych i realizowanych projektów, których istnienie uzależnione zostanie od posiadania politycznej reprezentacji.

Znajomość tego, jak wyglądają różne wizje lokalności, nawet w dwóch jedynie społecznościach lokalnych, skłania też do refleksji o tym, co nowego pojawia się na tym poziomie polskiej codzienności. W projektach tych spotykają się lokalna tradycja, narodowa historia oraz globalne wyzwania i mody. Niezależnie od konkretnych rozwiązań ów układ kulturowych treści jest niezmienny. Oznacza to, że dążenie do polepszenia

warunków bytowych mieszkańców i wiara w turystykę jako konieczny segment lokalnego rynku to istotne treści dzisiejszej lokalności (co zauważył już R. Sulima²²). Owo „zglobalizowanie” myślenia lokalnego trudno jest jednak uważać za *novum*.

Okazuje się, że te pojedyncze elementy z poziomu kultury globalnej – wprowadzone przez zewnętrzne mechanizmy polityczne (prawo i fundusze) – otoczone są codziennością swojską, lokalną lub narodową w formach i treści. Nie naruszyły one innych centrów symbolicznych lokalnej kultury, lecz niejako wyrosły obok nich, czy przy nich (zależnie od tego, na ile z tradycją zostały powiązane). Można się spodziewać, że promocja ekologicznego stylu życia w podobny sposób wejdzie do tych projektów, co widać już w indywidualnych opiniach rozmówców, odwołujących się przy tym do realizacji w gminie projektów unijnych.

W ramach stylu życia niepostrzeżenie zaczyna wkraczać do kultur lokalnych wiele innych elementów globalnych, które na razie nie znajdują się na tak eksponowanym miejscu w lokalnych projektach. Dbałość o estetykę swojego otoczenia, samodoskonalenie jednostek, własna aktywność turystyczna i przede wszystkim pełzająca komercjalizacja tych form organizacji czasu wolnego zaczyna być już widoczna w opisywanych projektach, na razie na ich marginesie. Zatem ogólnie w wymiarze stylu życia badane społeczności zaczynają zbliżać się do warunków przeciętnych w ramach Unii Europejskiej.

Istotnym i przyszlým obszarem zmagania w ramach kultury lokalnej wydaje się natomiast być to centrum symboliczne, które odwołuje się do bardziej tożsamościowych i integracyjnych treści kulturowych. Te pierwsze określają związek jednostki z miejscem²³. Tutaj treści narodowe powiązane są z lokalnymi, w pewnych warunkach – jak na pograniczu wschodnim – pozostają one we wzajemnym napięciu, które może nasilać się pod wpływem zewnętrznych czynników²⁴.

Również integracja w ramach wspólnoty lokalnej osiągnięta jest najczęściej poprzez tego typu treści wykorzystywane w organizowanych uroczystościach i imprezach rozrywkowych. Tutaj jednak coraz częściej pojawiają się formy i treści wyjęte z kultury masowej – „pikniki rodzinne”, wydarzenia sportowe, koncerty muzyki pop. W opinii wielu działaczy społecznych w obu miastach, nowym zjawiskiem – silnie przez

²² R. Sulima, *Male ojczyzny*, w: *tegoż, Głosy tradycji*, DiG, Warszawa 2001, s. 146–147.

²³ Por. *ibidem*, s. 140.

²⁴ D. Wojakowski, M. Bieniecki, *Pogranicze polsko-ukraińskie: różnorodność wymiarów i perspektyw badawczych*, w: M. Zielińska, B. Trzop, K. Lisowski (red.), *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza Polski w integrującej się Europie*, LTN, Zielona Góra 2007, s. 206–207.

nich krytykowanym – jest forma tych imprez, oparta na skomercjalizowanym „sponsoringu” i wprowadzająca też pewną unifikację treści tych imprez. Napięcie między lokalnymi a masowymi formami integracji społecznej nie jest zbyt silnie na razie odczuwane w ramach tych społeczności. Z perspektywy badacza zestawiającego różne wizje lokalności przedstawiane w narracjach różnych osób widoczny jest jednak pewien symboliczny rozdźwięk między budową skoczni inspirowaną „małyszomanią”, która odmieni oblicze miasta a peregrynacją obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej – wydarzeniami wskazywanymi przez (różnych) mieszkańców Zagórza jako najważniejsze.